

ЖОРНЯК Андрій Миколайович
аспірант ДРІДУ НАДУ
ORCID: 0000-0001-9515-0180

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Аналізуються особливості формування понятійного апарату у сфері соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю. Акцентується на теоретичному обґрунтуванні дефініцій «інвалід», «інвалідність», «діти з інвалідністю», «молодь з інвалідністю», «соціальна реабілітація», «інклюзія», «дискримінація». Наголошується на необхідності введення поняття «соціальна інтеграція» та її впровадження в механізм реалізації державної політики щодо дітей та молоді з інвалідністю.

Ключові слова: інвалідність, діти з інвалідністю, молодь з інвалідністю, інтеграція, соціальна інтеграція, дискримінація, соціальна реабілітація, інклюзія.

Постановка проблеми. Проблема повноцінного соціального входження дітей та молоді з інвалідністю в суспільство зумовлена тим, що наявні в них відхилення у психічному й фізичному розвитку не завжди дозволяють їм рівноцінно взаємодіяти з оточенням. До того ж система соціальних відносин сьогодні є недосконалою: існують дискримінація, стереотипні погляди на людей з інвалідністю тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поліпшення взаємовідносин між людьми з інвалідністю та суспільством та вдосконалення механізмів, які застосовуються в державній політиці щодо осіб з інвалідністю, вивчали у своїй працях такі вчені, як: М. Шульга, О. Глоба, І. Козуб, І. Сирота, І. Ханюкова та ін.

Метою статті є формування понятійного апарату щодо соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю з урахуванням того, що наявність великої кількості визначень, пов'язаних із соціальною інтеграцією, які містяться в нормативно-правових актах, ускладнює їх тлумачення та практичне застосування.

Викладення основного матеріалу. Для розвитку українського суспільства, створення та утвердження громадянського суспільства необхідно змінити стереотипи сприйняття осіб з інвалідністю. Сам термін «стереотип» увів американський журналіст У. Ліппман. У своїй книзі «Громадська думка» він зазначив, що стереотип – це особливе сприйняття навколишнього світу, яке впливає на дані наших почуттів до того, як вони дійдуть до нашої свідомості [10, с. 95]. Стереотипи формуються під впливом культурного оточення індивіда, передаються від одного покоління до іншого і часто сприймаються як реальність. Стереотипні погляди стосовно людей з інвалідністю створили перепони для їх соціалізації. Тому вагомою проблемою, яка потребує вирішення, є подолання соціальної ізоляції осіб з інвалідністю та включення їх до суспільного життя.

Термін «інвалід» у перекладі з латинської мови означає «непридатний», «неповноцінний». Перше офіційне тлумачення поняття «інвалід» з'явилося в «Декларації про права інвалідів» 1975 р. Згідно з цим документом інвалідом є будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечити повністю чи частково потреби нормального і/чи соціального життя через ваду, вроджену або набуту, фізичні чи розумові здібності [2]. С. Ожегов зазначає, що «інвалід» – це людина, яка втратила

працездатність внаслідок каліцтва, хвороби [5].

І. Козуб пропонує вживати замість терміна «інвалід» поняття «особа зі зниженою працездатністю», адже воно дає змогу розглядати цю категорію осіб як таких, що потребують соціальної допомоги, юридичного захисту, і таких, які водночас є визначеною мірою працездатними і рівноправними членами соціуму [10, с. 121].

Сам термін «інвалід» з'явився наприкінці XVII ст. Так називали відставних військових, які внаслідок захворювання, поранення або каліцтва були нездатні нести військову службу і яких направляли на цивільні посади. Цей термін вважався почесним порівняно з іншими маркерами обмежених можливостей (глухі, сліпі, каліки та ін.) [15, с. 140]. Уже наприкінці XIX ст. термін «інвалід» поширився на цивільних осіб. Цей період в історії пов'язаний із розвитком промисловості, у якій задіяна велика кількість найманих працівників. Зміст поняття «інвалід» змінився з урахуванням того, що так стали називати і людину, яка набула інвалідності внаслідок виконання своїх трудових обов'язків. Після Другої світової війни відбулося формування поняття «інвалід», яке охопило всіх осіб, які мають фізичні, психічні або інтелектуальні обмеження [16].

Нерозривно із поняттям «інвалід» вживається поняття «інвалідність» як похідний механізм першого. Одне із перших визначень поняття інвалідності міститься в праці П. Маккавейського. Учений запропонував інвалідність розуміти як стан людини, що характеризується постійною чи тривалою втратою працездатності чи її значним обмеженням [14, с. 282]. На думку Б. Петровського, інвалідність означає стійку тривалу або постійну втрату працездатності чи значне її обмеження, спричинене хронічним захворюванням, травмою або патологічним станом [6, с. 265]. І. Сирота вважає, що про інвалідність ідеться тоді, коли розлади функцій організму під впливом хвороби чи внаслідок анатомічного дефекту спричиняють соціальні наслідки – припинення професійної діяльності у звичайних умовах чи її зміну, призначення різних видів соціальної допомоги, встановлення пільг тощо [27, с. 182].

Отже, у визначенні розглянутих вище понять здебільшого акцентується на медичному критерії, пов'язаному з розладом здоров'я. Звичайно, цей критерій є визначальним, але останнім часом погляди стосовно інвалідності трансформуються в іншому напрямі. Український законодавець навіть уніс зміни до низки законодавчих актів з метою усунути поняття «інвалід», змінивши його на «особа з інвалідністю», зазначаючи, що акцент має бути не на інвалідності, а перш за все на людині [20].

А. Іпатов та І. Ханюкова виділяють п'ять найбільш узагальнених критеріїв визначення терміна «інвалідність», які сформувались упродовж історичного розвитку людства. По-перше, інвалідність, з точки зору біомедичного визначення, прирівнюється до хвороби чи вади, що пов'язана безпосередньо зі станом здоров'я і вказує на те, що саме негаразд з особою. Відповідно до цього визначення медичний стан стосується лише цієї особи. По-друге, інвалідність розглядають як філантропічне визначення, яке є історично старішим, ніж біомедичне визначення. Згідно з ним інвалідність є людською трагедією. Відповідно особа з інвалідністю є об'єктом співчуття і доброчинності, її стан є підґрунтям для виникнення стресу не лише у неї, але й в її родині (особисте горе, знецінення, ізоляція). По-третє, існує ще соціологічне визначення, яке відображає інвалідність як форму людської відмінності від соціальних норм, яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі в житті суспільства, притаманним решті громадян. У такому розумінні інвалідність застосовується не лише до окремої особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатний, дискримінація, знецінення). По-четверте, в економічному вимірі інвалідність розглядають за кількістю соціальних витрат. Люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв'язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та мають обмежену продуктивність на роботі

Державне управління та місцеве самоврядування, 2020, вип. 3(46)

(менше навантаження, добір робочих операцій) порівняно зі здоровими людьми (клопіт). По-п'яте – соціально-політичне визначення. Інвалідність неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. Інвалідність – це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людини [9, с. 15 – 16].

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [23]. У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» зазначено, що інвалідністю є міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [24].

Деякі вчені зазначають, що інвалідність – це проблема сучасного суспільства. Для того щоб спростувати цю думку, зацентруємо увагу на тому, що суспільство живе і розвивається історично однаково, змінюються лише обставини. Не можна казати, що інвалідність є проблемою суспільства, навпаки, суспільство з його стереотипними поглядами та ставленням до вразливих верств населення є проблемою для нормального сприйняття таких осіб. Згідно з Конвенцією ООН про права інвалідів, інвалідність – це поняття, яке еволюціонує. Інвалідність є результатом взаємодії людей, які мають порушення здоров'я, і перепон, що заважають їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [12]. Тобто стає зрозумілим, що інвалідність викликана діяльністю людини еволюційно або історично, але все ж таки є результатом життєдіяльності людини.

Оскільки особи з інвалідністю мають усі права нарівні з іншими людьми, виникає питання щодо їх соціалізації та інтеграції в суспільство. На сьогодні українське законодавство не дає чіткого визначення поняття «соціальна інтеграція осіб з інвалідністю». Тож спробуємо розібратися в генезисі цього питання.

Термін «інтеграція» був упроваджений у науку в 1857 р. англійським ученим Г. Спенсером та означав механічне об'єднання і комбінацію роз'єднаних елементів. Як визначає сучасна онлайн-енциклопедія, інтеграція (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес зближення і взаємодії окремих структур [8]. У великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що «інтеграція – це об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі» [7, с. 508]. Отже, ми бачимо, що термін «інтеграція» інтерпретують по-різному, у різних напрямках суспільних відносин, виділяють і економічну інтеграцію, і етнічну, і біологічну, але суть лишається незмінною: інтеграція – це процес об'єднання.

Якщо розглядати інтеграцію з точки зору процесів, які відбуваються в межах взаємодії різних суспільних груп, хочеться зупинитися на соціальній інтеграції. Багато фахівців поняття «соціальна інтеграція» розглядають як процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм, цінностей, взірців поведінки, властивих певному суспільству, соціальній групі, та включення особистості до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в суспільстві. Таке визначення соціальної інтеграції спрямоване на створення «соціуму для всіх», у якому кожен її член або група осіб, об'єднаних певними ознаками, матимуть

набір прав та обов'язків і відіграватимуть активну роль у процесах життєдіяльності соціуму. Інтеграція в суспільство передбачає залучення в усі сфери життєдіяльності індивідуального або групового суб'єкта як повноправного його члена для того, щоб суспільство не ділилося на сегменти, а гармонійно існувало як єдине ціле.

Поняття соціальної інтеграції в найзагальнішому вигляді відображає процеси зближення, з'єднання, об'єднання в одне ціле різних суспільних елементів, а також певний стан соціальної системи, досягнутий у результаті розгортання зазначених процесів [4, с. 18]. Соціальна інтеграція – прийняття особи іншими членами організації; процес встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними недостатньо пов'язаними між собою соціальними об'єктами (індивідуумами, групами, соціальними класами, державами) і подальше їх перетворення на єдину, цілісну систему, в якій її частини узгоджені та взаємозалежні на основі спільних цілей та інтересів [1, с. 326].

Соціальна інтеграція є одночасно не тільки метою, а й засобом соціального розвитку суспільства. Як засіб вона відображає здатність суспільства розвиватися на принципах недискримінації, терплячості, поваги, рівності можливостей усього населення, у тому числі осіб з особливими потребами. Для того щоб соціальна інтеграція від мети державної політики перетворилася на дійсно існуючий механізм, необхідно розібратися в передумовах, які впливають на інтеграційні процеси. Перш за все необхідно зазначити, що однією з головних проблем для суспільства є існування дискримінації.

В «Юридичній енциклопедії» дискримінацію розуміють як умисне обмеження або позбавлення прав фізичних або юридичних осіб за певними ознаками [3]. В «Енциклопедії державного управління» міститься таке визначення: дискримінація – це будь-яке розходження, виняток або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав [17]. У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» зазначається, що дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за певними ознаками (наприклад, такими як: раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність тощо) зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі [21].

Без подолання проявів дискримінації неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку демократії, впровадження європейських цінностей. Відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань Україна має протидіяти дискримінації в будь-якій формі, рівною мірою забезпечувати всім групам населення право на безпеку й захист національної та релігійної гідності. У Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» вказано, що дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері [12].

Отже, щоб інтеграційні процеси почали діяти, необхідно долати будь-які прояви дискримінації шляхом зміни ставлення до осіб з інвалідністю та їх сімей та створювати дружній інтеграційний простір. У цьому напрямі Конвенція ООН визначає поняття «розумне пристосування» та «універсальний дизайн» як такі, що створюють передумови для того, аби залучити осіб з інвалідністю до суспільних процесів, оскільки порушення цих двох умов призводить до дискримінації.

Розумне пристосування означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і таких, що підходять, модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинуватого тягаря для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод. Досить складне і неоднозначне визначення для того, щоб

дійсно зрозуміти, що мається на увазі. На практиці розумне пристосування розуміють як пристосування в різних сферах життя – і медичне пристосування, і соціальне пристосування, і пристосування при працевлаштуванні та здійсненні трудових обов'язків. Важливим моментом є також те, що розумне пристосування передбачає вживання певних заходів у конкретному випадку і коли це потрібно. Ця частина визначення означає, що розумним пристосуванням є індивідуальне рішення для конкретної людини з певним порушенням здоров'я.

Універсальний дизайн означає дизайн предметів, приміщень, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. Універсальний дизайн не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно. У найбільш простому розумінні універсальний дизайн – це дизайн усіх речей, у центрі уваги якого перебуває людина і який враховує потреби кожного.

Для того щоб процеси соціальної інтеграції почали діяти, необхідна цілеспрямована діяльність держави, яка виражатиметься в державній політиці. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначає, що діяльність держави стосовно осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті. Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою частиною діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає в наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду [23]. Тобто з вищенаведеного стає зрозумілим, що соціальна діяльність держави і інтеграційні процеси, пов'язані з особами з інвалідністю, зводяться здебільшого до соціальних виплат. Механізм реалізації соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю потребує більш досконалих практичних інструментів та доопрацювання на законодавчому рівні.

Якщо розглядати соціальну інтеграцію дітей та молоді з інвалідністю як складову частину політики держави, то на сьогодні, як уже зазначалося, українське законодавство не дає чіткого визначення поняття «соціальна інтеграція осіб з інвалідністю». Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю поверхнево розкриває визначення поняття «соціальна інтеграція» зауважуючи, що держави-учасниці повинні вживати необхідні заходи, аби надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя [12].

Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, з дітьми та молоддю» визначаються основоположні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю. Одним із таких напрямів є інтеграція в суспільство дітей та молоді з функціональними обмеженнями [25]. Враховуючи, що законодавець не наводить ні визначення соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю, ні точного переліку заходів, які допоможуть особам з інвалідністю стати невід'ємною частиною суспільства, можна сказати, що існують певні передумови, які вже створені для того, щоб відбулась інтеграція. Проаналізувавши законодавство та наукові підходи до соціальної інтеграції, можна зробити висновок, що задля того, аби інтеграційні процеси почали діяти, державою, по-перше, передбачені реабілітаційні заходи, зазначені Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю», по-друге, одними з проявів соціальної інтеграції в Україні для дітей з інвалідністю є створення для них інклюзивного освітнього середовища, а для молоді з інвалідністю – працевлаштування.

Про необхідність соціальної реабілітації в Україні почали говорити в середині

90-х рр. ХХ ст. Соціальна реабілітація в Україні мала яскраво виражений медичний аспект та спрямовувалася переважно на осіб з обмеженими фізичними можливостями. Сьогодні спостерігається розвиток саме соціального складника реабілітаційного процесу. Необхідність соціальної реабілітації окремих груп населення закріплена в численних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документах. Але проблемним аспектом залишається визначення загального поняття, яке б охоплювало існуючі теоретичні та практичні підходи до соціальної реабілітації. Поняття «реабілітація» визначається в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» як система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення. У цьому законі визначається і соціальна реабілітація як система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування задоволення потреби в забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації. Але знову ж таки соціальна інтеграція згідно з цим законом тяжіє до фізкультурно-оздоровчої та соціальної реабілітації. У законі сказано, що соціальна реабілітація (абілітація) спрямовується на оптимізацію й коригування ставлення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю до своїх вад, становища в сім'ї та суспільстві, виховання в них навичок до самообслуговування, адаптацію в навколишньому середовищі [24].

Водночас, повертаючись до соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю, можна зазначити, що серед основних засобів політики держави, спрямованої на соціальний захист осіб з інвалідністю, є соціальні виплати. Законом України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» визначено, що право на державну соціальну допомогу мають особи з інвалідністю з дитинства і діти з інвалідністю віком до 18 років [25]. Звичайно, у сучасних умовах соціальне забезпечення осіб з інвалідністю є важливим чинником у житті таких людей. Але для того щоб інтеграційні процеси почали діяти, необхідно створити такі умови, за яких особи з інвалідністю змогли б забезпечити себе самостійно, враховуючи медичні аспекти інвалідності. Діти та молодь – фундаментальне майбутнє України. Якщо ми говоримо про формування якісно нової політики, то необхідно починати з перевиховання дітей у напрямі недискримінації та толерантного ставлення до осіб з інвалідністю.

Поняття «дитина» розкривається Конвенцією ООН про права дитини у ст. 1, згідно з якою дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [11]. У Сімейному кодексі України зазначається, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [28].

У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» сказано, що дитина з інвалідністю – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [24].

Якщо говорити про дітей з інвалідністю, велику увагу необхідно приділяти освітнім процесам. Освітній процес для дітей з інвалідністю регулюється Законом України «Про освіту». Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами [22].

Термін «інклюзія» з'являється поряд із терміном «інтеграція», доповнює його та розглядає дещо з іншої точки зору інтеграційні процеси. При цьому інклюзія передбачає збереження відносної автономності кожної групи, і, відповідно до цієї ідеології, уявлення та стиль поведінки, характерні для домінуючої групи, повинні модифікуватися таким чином, щоб допускати плюралізм звичаїв та думок.

Поняття інклюзії походить від англійського слова inclusion, що означає включення, тобто інклюзія – це процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [19, с. 11].

Окремо від інклюзивної освіти існує поняття «особливі освітні потреби». У Законі України «Про освіту» зазначено, що особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [22]. При цьому треба враховувати, що інвалідність не є виключним чинником, який береться за основу при визначенні особи з особливими освітніми проблемами, але його треба враховувати як один із компонентів особливих освітніх проблем. Поняття «інклюзія» є значно вужчим за поняття «особливі освітні проблеми» і передбачає в разі наявності в особи освітніх проблем необхідність забезпечення її інклюзією, тобто включення до освітніх процесів.

Оскільки інвалідність дітей обмежує їх життєдіяльність, це призводить до соціальної дезадаптації внаслідок порушення їх розвитку, втрати контролю за своєю поведінкою, а також здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, навчання, спілкування, трудової діяльності в майбутньому. Соціальна дезадаптація – явище досить різнобічне та пояснюється як порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за відсутності або недостатньо розвинутого уявлення людини про себе та свої соціальні зв'язки й міжособистісні контакти. Її появу можуть спровокувати стреси, емоційні переживання, фізичні та психічні захворювання тощо. Відповідно дезадаптованою визнається дитина, яка відрізняється від своїх однолітків та має проблеми із соціалізацією та адаптацією, що відображаються на її розвитку [18].

Держава піклується про інтеграційні процеси соціалізації дітей з інвалідністю. Виховання дітей у цьому напрямі – головний пріоритет держави, що повинно зруйнувати стереотипи щодо дискримінації осіб з інвалідністю. Проте на сьогодні законодавство не містить офіційного визначення поняття «молодь з інвалідністю». Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молоддю визначається категорія осіб віком від 14 до 35 років [26]. Отже, можна зробити висновок, що молоддю з інвалідністю визнано цю вікову категорію осіб зі стійким розладом функцій організму.

Одним із напрямів діяльності держави з питань соціальної інтеграції молоді з інвалідністю є працевлаштування. На сьогодні в Україні зроблено крок уперед у частині забезпечення робочими місцями таких осіб: зміни до Кодексу законів про працю стосовно працевлаштування осіб з інвалідністю, квота місць для таких осіб, охорона праці тощо; зміни в Законі України «Про зайнятість населення». У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [26] зазначається, що працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю, визначених законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Тобто додаткових

особливостей щодо працевлаштування молоді з інвалідністю в чинному законодавстві не передбачається за винятком того, що неможливо відмовити в прийнятті на роботу через інвалідність.

Висновки. Існування понять «інвалідність», «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «молодь з інвалідністю» дає змогу визначити, хто належить до цих категорій осіб, що сприяє формуванню державної політики щодо таких осіб. Засвоєння особами з інвалідністю соціального досвіду, включення їх у систему суспільних відносин потребує від суспільства певних додаткових заходів, засобів та зусиль. Успішність цих заходів забезпечується знаннями про сутність, завдання та закономірності процесу соціальної інтеграції та її складових частин. Такі поняття, як: «стереотип», «дискримінація», «соціалізація», «інтеграція», «соціальна адаптація», «реабілітація», «інклюзія» деталізують та уточнюють вищезазначені терміни.

Інвалідність – явище соціальне, і держава відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів та можливостей повинна формувати соціальну та економічну політику щодо осіб з фізичними або розумовими вадами з урахуванням міжнародного досвіду та відповідно до міжнародно-правових актів. Але сьогодні державна політика, спрямована на соціальну інтеграцію дітей та молоді з інвалідністю, перебуває у стані розвитку. В Україні, як і в багатьох інших країнах, особливо пострадянського простору, при формуванні державної політики стосовно осіб з інвалідністю застосовується підхід соціального захисту, а не соціальної інтеграції, що відображається у відсутності практичних інструментів щодо соціальної інтеграції в різних сферах суспільних відносин.

З огляду на це необхідно враховувати, що законодавство не містить визначення поняття «соціальна інтеграція». Законодавець повинен надати тлумачення цього терміна, щоб визначити, що належить до цієї категорії, а також розробити методи та включити засоби та механізми соціальної інтеграції. Суспільство має докорінно змінити своє ставлення до осіб з інвалідністю, зламати стереотипні погляди, уникати дискримінаційних складників, аби забезпечити повне включення таких осіб до суспільства шляхом соціальної інтеграції.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні порівняльного аналізу механізмів соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю, передбачених законодавчими базами України та інших розвинених країн.

Список бібліографічних посилань

1. Грицяк І. А., Сурмін Ю. П. Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції. 2011. 764 с.
2. Декларація про права інвалідів: Декларація ООН від 09.12.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
3. Дискримінація // Юрид. енцикл. В 6 т. Т. 2 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 1999. С. 165.
4. Злобіна О. Г., Шульга М. О., Бевзенко Л. Д. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму. Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
5. Инвалид // Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1986. 620 с.
6. Инвалидность // Энциклопедический словарь медицинских терминов. В 3 т. Т. 1 / гл. ред. Б. В. Петровский. Москва: Сов. энцикл., 1982. 464 с.
7. Інтеграція // Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. С. 508.
8. Інтеграція // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12384
9. Іпагов А. В., Ханюкова І. Я. Поняття інвалідності в аспекті сучасного міжнародного права. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. № 3(17). С. 15 – 21.

10. Козуб І. Права людини чи інваліда? *Право України*. 2010. № 1. С. 122.
11. Конвенція про права дитини: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
12. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
13. Липпман У. Общественное мнение. Москва: Ин-т Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
14. Маккавейский П. А. Справочник документов по ВТС и трудоустройству инвалидов. Ленинград: Медицина, 1981. 282 с.
15. Малюга Л. Ю. Деякі аспекти використання поняття «інвалід» та його трактування. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*. 2013. № 6. С. 139 – 142.
16. Мельничук Д. П. Соціальний захист інвалідів в Україні як ознака досягнутого рівня людського розвитку. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/66267>.
17. Михненко А. М. Дискримінація соціальна // Енциклопедія державного управління. У 8 т. Т. 1 / наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк [та ін.]. Київ: НАДУ, 2011. С. 171.
18. Мурашкіна Ю. Д. Дезадаптація як соціально-психологічний феномен. *Педагогічний пошук*. 2016. № 2. С. 77 – 80.
19. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ: Україна, 2019. 300 с.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування терміна «особа з інвалідністю» та похідних від нього: Закон України від 2 жовт. 2018 р. № 2581-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2581-19>
21. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
22. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
23. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
24. Про реабілітацію осіб з інвалідністю: Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.
25. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»: Закон України від 21 черв. 2001 р. №2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17>.
26. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
27. Сирота І. М. Право и социальное обеспечение в Украине. Харьков: Одиссей, 2000. 384 с.
28. Сімейний кодекс України: Закон від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

List of references

1. Hrytsiak I. A., Surmin Yu. P. Derzhavne upravlinnia v umovakh hlobalnoi ta yevropeiskoi intehratsii. 2011. 764 p. [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia pro prava invalidiv: Deklaratsiia OON vid 09.12.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 [in Ukrainian].
3. Dyskryminatsiia // Yuryd. entsykl. V 6 t. T. 2 / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) [ta in.]. Kyiv: Ukr. entsykl., 1999. P. 165 [in Ukrainian].
4. Zlobina O. H., Shulha M. O., Bevzenko L. D. Cotsialno-psykholohichni chynnyky intehratsii ukrainskoho sotsiumu. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2016. 276 p. [in Ukrainian].
5. Invalid // Ozhegov S. I. Slovar russkogo yazyka. Moskva: Russkiy yazyk, 1986. 620 p. [in Russian].
6. Invalidnost // Entsiklopedicheskiy slovar meditsinskih terminov. V 3 t. T. 1 / gl. red. B. V. Petrovskiy. Moskva: Sov. entsykl., 1982. 464 p. [in Russian].
7. Intehratsiia // Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. P. 508 [in Ukrainian].
8. Intehratsiia // Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. URL: <http://esu.com.ua/>

search_articles.php?id=12384 [in Ukrainian].

9. Ipatov A. V., Khaniukova I. Ya. Poniattia invalidnosti v aspekti suchasnoho mizhnarodnoho prava. *Ukrainskyi visnyk medyko-sotsialnoi ekspertyzy*. 2015. № 3(17). P. 15 – 21 [in Ukrainian].

10. Kozub I. Prava liudyny chy invalida? *Pravo Ukrainy*. 2010. № 1. P. 122 [in Ukrainian].

11. Konventsiiia pro prava dytyny: OON; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].

12. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu: Konventsiiia OON vid 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].

13. Lippman U. *Obschestvennoe mnenie*. Moskva: In-t Fonda «Obschestvennoe mnenie», 2004. 384 p. [in Russian].

14. Makkavevskiy P. A. *Spravochnik dokumentov po VTE i trudoustroystvu invalidov*. Leningrad: Meditsina, 1981. 282 p. [in Russian].

15. Maliuha L. Yu. Deiaki aspekty vykorystannia poniattia «invalid» ta yoho traktuvannia. *Nauk. visn. Mizhnar. humanit. un-tu*. 2013. № 6. P. 139 – 142 [in Ukrainian].

16. Melnychuk D. P. Sotsialnyi zakhyst invalidiv v Ukraini yak oznaka dosiahnutoho rivnia liudskoho rozvytku. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/66267> [in Ukrainian].

17. Mykhnenko A. M. Dyskryminatsiia sotsialna // Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia. U 8 t. T. 1 / nauk.-red. kolehiia: Yu. V. Kovbasiuk [ta in.]. Kyiv: NADU, 2011. P. 171 [in Ukrainian].

18. Murashkina Yu. D. Dezadaptatsiia yak sotsialno-psykholohichniy fenomen. *Pedahohichniy poshuk*. 2016. № 2. P. 77 – 80 [in Ukrainian].

19. Poroshenko M. A. *Inkluzyvna osvita: navch. posib*. Kyiv: Ukraina, 2019. 300 p. [in Ukrainian].

20. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zastosuvannia termina «osoba z invalidnistiu» ta pokhidnykh vid noho: Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 2018 r. № 2581-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2581-19> [in Ukrainian].

21. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 6 veres. 2012 r. № 5207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> [in Ukrainian].

22. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veres. 2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

23. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 berez. 1991 r. № 875-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> [in Ukrainian].

24. Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu: Zakon Ukrainy vid 6 zhovt. 2005 r. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> [in Ukrainian].

25. Pro sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddu: Zakon Ukrainy vid 21 cherv. 2001 r. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17> [in Ukrainian].

26. Pro spriannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 5 sich. 1993 r. № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> [in Ukrainian].

27. Sirota I. M. *Pravo i sotsialnoe obespechenie v Ukraine*. Harkov: Odissey, 2000. 384 p. [in Russian].

28. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 10 liut. 2002 r. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [in Ukrainian].

ZHORNIAK Andrii

Postgraduate Student, Dnipropetrovsk Regional Institute
of Public Administration, National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUAL APPARATUS IN STATE POLICY ON SOCIAL INTEGRATION OF CHILDREN AND YOUTH WITH DISABILITIES

The peculiarities of the formation of the conceptual apparatus in social integration of children

Державне управління та місцеве самоврядування, 2020, вип. 3(46)

Public administration mechanisms

and youth with disabilities are analyzed. The main emphasis is on the theoretical substantiation of the definitions «disabled», «disability», «children with disabilities», «youth with disabilities», «social rehabilitation», «inclusion», «discrimination». It is established that the assimilation of social experience by persons with disabilities, their inclusion in the existing system of social relations requires from society certain additional measures, tools and efforts. The success of these measures is ensured by knowledge of the nature, objectives and patterns of the process of social integration and its components. It is emphasized that disability is a social phenomenon, and the state, in accordance with its level of development, priorities and opportunities, should form social and economic policies for people with physical or mental disabilities, taking into account international experience and international law. But today the state policy aimed at the social integration of children and youth with disabilities is in a state of development. Ukraine, like many other countries, especially in the post-Soviet area, has chosen an approach to social protection rather than social integration in the formulation of state policy on persons with disabilities, which is reflected in the lack of practical tools for social integration in various spheres of public relations. Given this, when formulating state policy on social integration of children and youth with disabilities, it is necessary to take into account that the legislation does not contain a definition of «social integration», which complicates the understanding of this process. That is, the legislator must interpret this term not only to determine what belongs to this category, but also to develop methods and include means and mechanisms of social integration. The author emphasizes that society must radically change its attitude towards people with disabilities, break stereotypes, avoid discriminatory components to ensure full inclusion of such people in society through social integration.

Key words: disability, children with disabilities, youth with disabilities, integration, social integration, discrimination, social rehabilitation, inclusion.

Надійшла до редколегії 06.09.20